



OTKRIVANJE PREVARA I PRONEVERA U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Nataša Spahić

Prirодно matematički fakultet Novi Sad

Abstract:

Polazeći od činjenice da finansijski izveštaji za cilj imaju da pruže jasne, razumljive, pouzdane i uporedive informacije o privrednom subjektu na koji se odnose, a da revizija finansijskih izveštaja predstavlja potvrdu njihove tačnosti, uz to respektujući Međunarodne standarde finansijskog izveštavanja, Međunarodne standarde revizije i Etički kodeks, moglo bi se zaključiti da u ovom segmentu nema mesta prevarama i kriminalnim radnjama. Međutim, praksa je pokazala da i dalje postoje mogućnosti zloupotreba koje narušavaju interese vlasnika kapitala i pružaju netačan podatak investitorima, poveriocima i ostalim korisnicima informacija.

Literatura ukazuje da korupcija, pronevere imovine, lažni finansijski izveštaji, pranje novca i kompjuterski kriminal, kao vrste zloupotreba, i dalje postoje u svim zemljama, a naročito onim gde je životni standard nizak, gde su tržišta nerazvijena i gde je državni aparat slab. U cilju otkrivanja, a kasnije i suzbijanja ovih negativnih pojava, veoma je važno znati kako zloupotrebe nastaju.

Forenzičko računovodstvo i forenzička revizija su zauzele značajno mesto u širokom spektru forenzičkih nauka s ciljem podizanja svesti i znanja o širokoj lepezi mogućnosti otkrivanja prevara i pronevera, kao i pružanja odgovora na pitanja od interesa za društvo u celini.

Key words:

prevara,
pronevera,
finansijski izveštaj,
forenzičko računovodstvo,
forenzička revizija.

UVOD

Prevare i pronevere koje se javljaju u finansijskim tokovima predstavljaju oblike kriminalnih radnji koji su u žiži interesovanja stručne i šire javnosti zbog svog rastućeg trenda i rastuće opasnosti da se zbog njih može dogoditi socijalna devijacija velikih razmera koja će uzrokovati veoma dubok i nepovoljan uticaj na privredne tokove i društvo u celini.

Iako su internacionalna računovodstvena i revizorska profesija, kao i zakonodavstvo država preduzeli niz preventivnih mera i mehanizama za suzbijanje negativnih efekata ovih pojava činjenica je da se i danas one učestalo javljaju, a naročito u onim zemljama gde je životni standard nizak tj. u onim zemljama koje imaju slab državni aparat i nerazvijena tržišta. Iz ovih razloga je neophodno da se prevare i pronevere proučavaju sadržajno i temeljno upotrebom sveobuhvatnog interdisciplinarnog pristupa.

Forenzičko računovodstvo i forenzička revizija predstavljaju delove savremene teorije računovodstva i revizije, a razvili su se na osnovu savremenih naučnih i praktičnih saznanja i dostignuća. Njihova definicija još uvek nije formalno utvrđena i jedinstveno prihvaćena kao standard,

ali je svim definicijama forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije zajedničko to da se odnose na kriminalnu radnju, odnosno na sveobuhvatno istraživanje računovodstvenih evidencija radi dokazivanja ili osporavanja kriminalne radnje.

PREVARE I PRONEVERE U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Referenca [1] prevare i pronevere odnosno kriminalne radnje u finansijskim izveštajima definiše kao „nameran čin koji izvrši jedno ili više lica, koja su na rukovodećim položajima, odgovorna za upravljanje, zaposlena ili treća lica, uključujući obmanjivanje, u cilju sticanja nepravedne ili protivzakonite koristi“.

Široka lepeza prevara i pronevera je dovela do potrebe njihovog klasifikovanja. Najtipičniju podelu prevara i pronevera značajnih za računovodstvo i reviziju možemo predstaviti kao podelu prema pojavnom obliku i načinu izvršenja kriminalne radnje. Shodno tome prevare i pronevere se dele na:

- ◆ Protivpravno prisvajanje sredstava i
- ◆ Lažno finansijsko izveštavanje



U cilju kvalitetnog razlikovanja kriminalnih radnji važno je napomenuti da počinilac, kao lice koje je izvršilo krivičnu radnju, i oštećeni, kao lice koje je pretrpelo štetu zbog učinjene prevare ili pronevere, mogu biti i najčešće jesu ista lica koja se nalaze na različitim stranama jedne medalje – preduzeća koje je obelodanilo finansijske izveštaje. Naime, ako prodavac izvrši prevaru i proneveru (na primer ne isporuči uplaćenu robu ili preceni vrednost isporučene robe) oštećena strana je kupac te robe. S druge strane, ako kupac obmane prodavca u pogledu preuzete robe ili izvrši uplatu u manjem iznosu od ugovorenog on je počinilac prevare, a oštećena strana je prodavac. Isto tako ako jedan zaposleni prisvoji sredstvo od poslodavca on je počinilac, a poslodavac je oštećena strana. Međutim poslodavac tj. rukovodstvo poslodavca takođe može biti počinilac (ako na primer objavi lažne podatke u finansijskim izveštajima), pa će u tom slučaju oštećeno lice biti akcionar ili kreditor ili bilo koje drugo lice koje se oslanja na obelodanjene finansijske informacije.

Takođe je važno napomenuti da se u prevare i pronevere svrstavaju još i:

- ♦ Korupcija koja podrazumeva nezakonito korišćenje društvenog ili državnog položaja i moći pojedinca ili grupe radi sticanja sopstvene koristi.
- ♦ Pranje novca koje predstavlja kriminalnu radnju kojom se nezakonito stečen novac prikriva tj. kriminalnu radnju kojom se prikriva priroda i izvor nezakonito stečenog novca i
- ♦ Kompjuterski kriminal koji predstavlja upotrebu kompjutera u nameri da se nezakonito pristupi, presretne ili ometa podatak, da se sistemski utiče na proces ili da se zloupotrebi oprema, učini prevara ili ukrade identitet.

S obzirom da korupcija, pranje novca i kompjuterski kriminal imaju samo posrednu vezu sa finansijskim izveštajima preduzeća, oni će u ovom radu biti marginalizovani. Konkretno, finansijski izveštaji samo pružaju posredne dokaze o postojanju korupcije, pranje novca je aktivnost koja koristi pravno lice samo za „protok prljavog novca“, te je veoma mala verovatnoća da ova kriminalna radnja utiče na finansijske izveštaje preduzeća, a kompjuter tj. računarska tehnologija predstavlja sredstvo pomoću kojeg se izvršavaju pojedini oblici i tehnike kriminalnih radnji kojim se utiče na finansijsko izveštavanje.

Protivpravno prisvajanje sredstava

Protivpravno prisvajanje sredstava predstavlja kriminalnu radnju u finansijskom izveštaju kojom počinilac uzima, prisvaja i koristi materijalno sredstvo pravnog lica.

Prilikom izvršavanja ove prevare počinilac najčešće krivotvori poslovnu dokumentaciju, a to čini u cilju da sakrije izvršenu kriminalnu radnju.

Praksa je pokazala da se protivpravno prisvajanje najviše pojavljuje kao protivpravno prisvajanje gotovine i zaliha, dok se protivpravno prisvajanje građevinskih objekata, mašina, opreme i druge materijalne imovine dešava znatno ređe [2].

Protivpravno prisvajanje gotovine se najčešće odnosi na fizičko prisvajanje gotovog novca, ali ne retko se novac prisvaja i skimming tehnikama, što podrazumeva prisvajanje gotovog novca pre njegovog evidentiranja u računovodstveni sistem. Najčešći načini skimovanja gotovog novca jesu:

- ♦ neizdavanje računa za prodatu robu,
- ♦ terenska prodaja i naplata,
- ♦ „lažni popusti“ tj. potcenjivanje naplate koja podrazumeva naplatu u manjem iznosu od stvarnog,
- ♦ lažne nabavke kojima se stvaraju lažne obaveze po osnovu plaćanja za nepostojeću ili vrednosno precenjenu robu i usluge što se može ostvariti preko „fantom firmi“ ili lažnog uvećavanja faktura.
- ♦ isplatom plata fiktivnim radnicima isplatom plata na osnovu neodrađenog broja sati radnika isplata plata u većem iznosu od ugovorenog
- ♦ lažne naknade troškova zaposlenom za službena putovanja i slično

Protivpravno prisvajanje zaliha najčešće predstavlja direktno prisvajanje zaliha na osnovu lažnih trebovanja, fiktivne prodaje i isporuke sa zaliha, ako i prisvajanje prilikom nabavke zalihe. Praksa je zabeležila da se protivpravno prisvajanje zaliha i druge materijalne imovine može izvršiti i neodobrenim korišćenjem imovine pravnog lica u privatne svrhe, međutim efekti ovakvog protivpravnog prisvajanja najčešće nemaju materijalan uticaj na finansijski izveštaj pravnog lica [3]

Lažno finansijsko izveštavanje

Lažno finansijsko izveštavanje predstavlja kriminalnu radnju čijim se činjenjem obmanjuju korisnici finansijskih izveštaja, a u cilju da se buduće odluke donesu u korist pravnog lica koje je kreiralo finansijski izveštaj, a ne u korist korisnika informacije iz finansijskog izveštaja (najčešće investitora, poverioca i/ili države).

Lažno finansijsko izveštavanje se najčešće ispoljava kroz:

- ♦ Knjiženje fiktivnih prihoda tj. kroz knjiženje nepostojećih prihoda, lažnih prodaja postojećim kupcima ili lažnih prodaja nepostojećim kupcima
- ♦ Knjiženje lažnih vremenskih razgraničenja a u cilju iskazivanja pogrešne slike o ostvarenim prihodima pravnog lica. Lažna vremenska razgraničenja se u poslovnim knjigama mogu kreirati nepoštovanjem principa sučeljavanja prihoda i rashoda, prevremenim priznavanjem prihoda, velikim isporukama robe svojim distributerima koji istu neće moći da prodaju u uobičajenom roku, manipulacijom procentima završetka projekta i procenjenim troškovima završetka konkretne faze ili celog projekta.
- ♦ Prikrivanje obaveza i troškova tj. izostavljanjem knjiženja obaveza pravnog lica, umanjenjem troškova rezervisanja ili nepravilnom kapitalizacijom troškova tj. smanjenjem ili uvećanjem troškova pribavljanja koji se uključuju u nabavnu vrednost stalne imovine



- ♦ Nepravilnim obelodanjivanjima tj. prikrivanjem potencijalnih obaveza, neobelodanjivanjem naknadnih događaja ili neobelodanjivanjem transakcija sa povezanim licima
- ♦ Nepravilnim vrednovanjem imovine tj. prikrivanjem odnosno lažnim procenama fer vrednosti, kao i svim ostalim vrednovanjima tj. procenama koje se koriste u računovodstvu (npr. određivanjem rezidualne vrednosti i korisnog veka opreme, neizvršavanjem otpisa, određivanjem stepena nenaplaćenosti potraživanja)

Kada se govori o lažnom finansijskom izveštavanju veoma je važno istaći da se tehnike lažnog finansijskog izveštavanja, zbog raznolikosti nacionalnih zakonodavstava, različitog tumačenja standarda, dinamičnog okruženja u kom poslovni događaji nastaju i sve veće obučenosti izvršilaca prevara i pronevera, stalno uvećavaju, postaju složenije, prilagođavaju se novonastalim uslovima.

FORENZIČKO RAČUNOVODSTVO I FORENZIČKA REVIZIJA

Forenzičko računovodstvo i forenzička revizija istražuju računovodstvenu evidenciju kako bi obezbedili dokaze o postojanju kriminalne radnje u finansijskom izveštaju preduzeća, odnosno kako bi osporile njeno postojanje.

Računovođa forenzičar i revizor forenzičar prvo moraju istražiti motivacione faktore za izvršavanje prevara i pronevera. Motivacioni faktori predstavljaju osnov za osmišljavanje kvalitetne metode za otkivanje kriminalne radnje.

Osnovni motivacioni faktori za izvršavanje prevare i pronevere jesu:

- ♦ Pritisak
- ♦ Mogućnost i
- ♦ Opravdavajući stav

Pritisak predstavlja motivacioni faktor za izvršenje kriminalne radnje, a može biti:

- ♦ finansijske prirode (pohlepa, želja za životom na vežem standardu od trenutnih finansijskih mogućnosti, slaba kreditna sposobnost, lični finansijski gubici, neočekivana finansijska potreba i sl.)
- ♦ porok tj. različiti oblici zavisnosti pojedinca (kockanje, alkohol, droga i sl.)
- ♦ pritisak na radnom mestu (nezadovoljstvo radnim mestom, strah od gubljenja posla, nezadovoljstvo platom, neuvažavanje zaposlenog i sl.)

Mogućnost je motivacioni faktor za izvršenje kriminalne radnje i može se pojaviti ako: [4]

- ♦ nedostaju interne kontrole koje mogu otkriti ili sprečiti prevaru ili proneveru
- ♦ menadžment nije u stanju da oceni kvalitet ugovorenog obavljenog posla
- ♦ ne postoje mehanizmi kažnjavanja počinioca
- ♦ oštećena strana nema pristup informacijama

- ♦ je puno potencijalnih oštećenih lica koji su neuki, nesposobni, stari, sa jezičkim poteškoćama ili sa bilo kakvim barijerama koje će ih sputati da otkriju kriminalno delovanje
- ♦ je počilac svestan da neće ostaviti trag

Opravdavajući stavovi su takođe podsticajni činilac koji nagoni počinioca da se upusti u činjenje prevare ili pronevere. Istraživanja su pokazala da su najčešći opravdavajući stavovi počilaca njihovi sledeći navodi: „firma mi duguje novac“, „neću ukrasti, samo ću pozajmiti“, „ne povređujem nikoga“, „ja zaslužujem više“, „radim ovo iz dobre namere“ i slično.

Poznavajući motivacione faktore forenzički revizori i računovođe lakše mogu da analiziraju znake upozorenja i pristupe sprovođenju mera za otkrivanje prevara i pronevera.

Znaci upozorenja i otkrivanje protivpravnog otkrivanja sredstava

Znaci upozorenja koji se mogu prepoznati kod zaposlenih koji protivpravno prisvajaju sredstva odnose se na očigledne promene u ponašanju zaposlenog koji je protivpravno prisvojio sredstvo (izbegavanje direktnog pogleda, povećana razdražljivost, konstantan bes, okrivljavanje drugih, promene u načinu života), ali i na činjenice da zaposleni ne koristi godišnji odmor, nije zadovoljan poslodavcem, ima radnu biografiju sa prekidima ili je zadužen za usklađivanje potraživanja ili usklađivanje zaliha i slično.

U slučaju postojanja motivacionih faktora i znakova upozorenja forenzički revizor bi trebao da sprovede kontrolne i suštinske testove salda i transakcija koji bi mu obezbedili dokaz koji se odnosi na protivpravno prisvajanje sredstava. Neke od metoda koje se mogu upotrebiti za otkrivanje protivpravnog prisvajanja sredstava su:

- ♦ slanje izvoda iz banke onom zaposlenom koji ne pripada osoblju zaduženom za potraživanja i plaćanja kako bi ta osoba izvršila proveru izvoda i tek onda dostavila osoblju koja će izvod rasknjižiti
- ♦ rotiranje dužnosti
- ♦ uslovljavanje da ključni zaposleni moraju da koriste godišnji odmor
- ♦ ispitivanje svih tipova transakcija koje se nalaze u stadijumu provere tj. odobrenja i izdavanje onih koje se nalaze odmah ispod propisane granice, kao i njihovo dalje klasifikovanje prema zaposlenima, dobavljačima i kupcima
- ♦ redovno usklađivanje zaliha i redovno usklađivanje potraživanja

Navedeni predlozi metoda se odnose na otkrivanje širokog spektra prevara i pronevera koje se odnose na protivpravno prisvajanje sredstava, ali u isto vreme ne moraju biti adekvatni za konkretne okolnosti.



Znaci upozorenja i otkrivanje lažnog finansijskog izveštavanja

Znaci upozorenja koji su svojstveni ovoj vrsti prevare i pronevere su vrlo specifični i podrazumevaju:

- ♦ pretnje finansijskog stabilnosti ili profitabilnosti usled ekonomskih, privrednih ili internih uslova poslovanja
- ♦ prevelik pritisak na menadžment da ispuni visoko postavljene finansijske ciljeve
- ♦ dokaz da su izvršni menadžeri finansijski zavisni od performansi pravnog lica
- ♦ veoma složene transakcije ili odnosi sa trećim licima
- ♦ neefikasan nadzor rada izvršnih menadžera
- ♦ nestabilnu organizacionu strukturu
- ♦ neefikasne interne kontrole
- ♦ neefikasan proces izveštavanja
- ♦ negativne gotovinske tokove
- ♦ neuobičajenu dobit ili nagli rast dobiti
- ♦ nagli rast prihoda i/ili poslovanja
- ♦ neuobičajene i veoma složene transakcije na kraju izveštajnog perioda i slično.

U slučaju postojanja motivacionih faktora i znakova upozorenja forenzički revizor bi trebao da sprovede proveru poslovnog istorijata izvršnih menadžera i ispolji profesionalni skepticizam prema svom klijentu tj. predmetnom pravnom licu. Neke od metoda koje se mogu upotrebiti za otkrivanje lažnog finansijskog izveštavanja su:

- ♦ analiza finansijskih izveštaja
- ♦ analiza pokazatelja poslovanja i trendova tokom nekoliko poslednjih godina
- ♦ primena testova kojima bi se identifikovale manipulacije dobiti (npr. Beneish test)¹
- ♦ upoređivanjem i ispitivanjem završnog računa sa poreskim bilansom

Navedeni predlozi metoda se odnose na otkrivanje širokog spektra prevara i pronevera koje se odnose na lažno finansijsko izveštavanje, ali u isto vreme ne moraju biti adekvatni za konkretne okolnosti

ZAKLJUČAK

Poznato je da su rađena mnogobrojna istraživanja na temu prevara i pronevera. Sva ta istraživanja [5] ukazuju na rastući trend činjenja kriminalnih radnji, a veliki broj tih istraživanja pokazuje da se oko 90% od ukupnog broja učinjenih prevara i pronevera odnosi na protivpravno prisvajanje sredstava, a ostalih 10% na lažno finansijsko izveštavanje i korupciju.² Čak je jedno istraživanje koje

1 Profesor Messod Beneish je kreirao M-score model za otkrivanje manipulacija u finansijskim izveštajima

2 ACFE za 2012. godinu navodi da je lažno finansijsko izveštavanje bilo najređa vrsta prevara sa oko 8% od ukupnog broja slučajeva, ali ova prevara je proizvela i najveću štetu sa gubicima od milion dolara.

se odnosilo na izvršioce prevara i pronevera pokazalo da 5% ljudi niko ne može da spreči da ukradu, 5% niko ne može da natera da ukradu, a onih 90% samo čeka priliku da ukradu.

Ovakvi i slični rezultati, kao i primeri iz prakse, upućuju samo na jedan zaključak, a to je činjenica da je prevara i pronevera mogući budući scenario svakog pravnog lica u svetu, bez obzira na veličinu, delatnost ili geografsku lociranost.

Pored očiglednih materijalnih šteta koje se odražavaju na konkretno pravno lice, prisutne su i indirektno štete za celo društvo i privredni ambijent.

Pozitivan trend činjenja prevara i pronevera dovodi do gubitka poverenja u obelodanjene i revidirane finansijske izveštaje, što povećava cenu kapitala i usporava razvoj celokupne privrede. Upravo zbog tih razloga forenzičko računovodstvo i forenzička revizija dobijaju na velikom značaju. Prisutna su velika očekivanja od ljudi koji se nalaze u praksi računovodstva i revizije. Naime, od svih njih se očekuje da mogu, moraju i da će pronaći grešku ili kriminalnu radnju u finansijskom izveštaju u slučaju da ona postoji. Međutim to nije stvarnost, jer je, i pored akademskih kvalifikacija, ličnih kvaliteta, kontinuiranog edukovanja, kreativnosti i različitih kompetencija koje jedinka mora da ima, neophodno razviti klimu za razvoj umetnosti otkrivanja prevara i pronevera tj. forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije, što nije ni jednostavan ni jeftin zadatak, ali su koristi, kako za pojedinačno pravno lice, tako i za društvo u celini, neprocenjive.

LITERATURA

- [1] „Međunarodni standardi i saopštenja revizije“, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2005. pp 276 (references)
- [2] T.W.Singleton, A.J. Singleton. J.Bologna, R.Lindquist: „Fraud Auditing and Forensic Accounting“, John Wiley & Sons Inc., New Jersey, 2006, pp 146-157 (references)
- [3] A. Petković: „Forenzička revizija“, Proleter, Bečej, 2010, pp 211-212 (references)
- [4] A.W. Steven, A.Chad: „Fraud Examination & prevention“, Thomson-south-Western, Ohio, 2004, pp 26 (references)
- [5] Association of Certified Fraud Examiners, 2012, retrieved from <http://www/acfe.com> (references)
- [6] A.Joe: „The new forensic investigating Corporate Fraud and the Theft of Ontellectual Property“, John Wiley& Sons, New Jersey, 2003.
- [7] G.Scot: „Manger’s Guide to the Sarbanes-Oxley Act-Improving Internal Controls to Prevent Fraud“. Wiley& Sons, New Jersey, 2004.
- [8] H. R. Davia: „Fraud detection and control“, Wiley&Sons, Inc. New York, 2000.
- [9] R. Zabihollah: „Financial Statement Fraud Prevention and Detection“, Wiley& Sons, New York, 2002
- [10] S.Howard, M.Sheetz: „Forensic Accounting and Fraud and Investigation“, Wiley& Sons, New Jersey, 2004
- [11] The Sarbanes-Oxley Act, 2002. Retrieved from <http://www.soxlaw.com/>



DETECTING FRAUDS AND EMBEZZLEMENTS IN FINANCIAL STATEMENTS

Abstract:

Starting from the fact that the financial statements aim to provide clear, understandable, reliable and comparable information on a company they refer to, while the audit of the financial statements represents a confirmation of their accuracy, respecting the International Financial Reporting Standards, International Standards of Auditing and the Code of Ethics, we could make a conclusion that there is no room for frauds and criminal actions in this area. However, the practice has proven the opposite – there are still possibilities for misuse which jeopardize the interests of capital owners and provide incorrect data to investors, creditors and other users of such information.

The literature shows that the corruption, property embezzlement, false financial statements, money laundering and computer crime, as a type of misuse, still exist in these countries, especially in the ones where the living standards are low, with underdeveloped markets and have a weak state government. Aiming to reveal, and subsequently suppress such negative occurrences, it is very important to know how such misuses occur.

Forensic accounting and forensic auditing have taken a significant position in a broad spectrum of forensic sciences aiming to raise awareness and knowledge on a wide range of possibilities for detecting frauds and embezzlements, as well as to provide answers to question of interest for the society as a whole.

Key words:

fraud,
embezzlements,
financial statement,
Forensic accounting,
forensic auditing.